

Znaczenie funkcjonowania rolniczych grup producenckich w rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy¹

Iryna Kostetska, *National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

E-mail: irynakostetska@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-5340-0145

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza w ujęciu jakościowym wybranych problemów w rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa oraz diagnoza ich specyficznych uwarunkowań na Ukrainie w kierunku budowania konkurencyjności. Płaszczyzną do przeprowadzenia analizy są warunki oraz potrzeby gospodarki Ukrainy związane z dalszym rozwojem obszarów wiejskich w kontekście jej aspiracji europejskich. We wnioskach autorka prezentuje rekomendacje dotyczące dalszych strategicznych kierunków rozwoju.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, rolnictwo, sektor rolny, grupy producentów rolnych, Unia Europejska, Ukraina.

The importance of the functioning of agricultural producer's groups for ensuring the development of rural areas in Ukraine

Abstract

The subject of the article is a qualitative analysis of selected problems in the development of rural areas and agriculture and the diagnosis of their specific conditions in Ukraine in the direction to competitiveness. The basis for the analysis are conditions and needs of the Ukrainian economy related to the further development of rural areas in the context of its European aspirations. In the conclusions, the author presents recommendations regarding further strategic directions of development.

Keywords: rural areas, agriculture, the agricultural sector, agricultural producer's groups, development, European Union, Ukraine.

¹ Artykuł powstał i został opublikowany w ramach projektu *Mosty współpracy naukowej*, który zrealizowano w ramach post-stypendialnych działań absolwentów *Programu Stypendialnego im. Lane'a Kirklanda* administrowanego przez Fundację *Liderzy Przemian* i finansowanego ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności.

Przedmiotem artykułu jest analiza w ujęciu jakościowym wybranych problemów w rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa oraz diagnoza ich specyficznych uwarunkowań w Ukrainie w kierunku budowania konkurencyjności. Obszary wiejskie pełnią istotną rolę w funkcjonowaniu gospodarki Ukrainy. W literaturze przedmiotu, ale także w debacie publicznej, podkreśla się istotną rolę samorządu najniższego szczebla w prężnym rozwoju obszarów wiejskich. Wysoka aktywizacja samorządu lokalnego, dająca mu rzeczywiste uprawnienia i nie tylko zasoby finansowe, ale także materialne oraz jasne przepisy prawne, jest warunkiem niezbędnym do osiągnięcia wysokiego, planowanego rozwoju obszarów wiejskich. Podstawowym instrumentem zarządzania rozwojem na różnych poziomach podziału terytorialnego, w przedsiębiorstwach, instytucjach i organizacjach, są strategie rozwoju.

Ukraina realizuje zasady gospodarki rynkowej, a po 1999 roku uległy likwidacji wielkoobszarowe gospodarstwa (kołchozy i sowchozy). W ich miejsce zaczęły powstawać przedsiębiorstwa z prywatną własnością ziemi i majątku. Od września 2017 r. Ukraina korzysta z układu stowarzyszeniowego (zob. Układ o stowarzyszeniu 2014), który w części gospodarczej zapewnia pogłębioną, kompleksową strefę wolnego handlu (ang. *Deep and Comprehensive Free Trade Area* – DCFTA), podstawę modernizacji ukraińskiej gospodarki i stosunków handlowych tego kraju. Fakt ten jest istotny z tego powodu, że wynegocjowano obniżenie ceł przywozowych niemal do zera na większość towarów rolnych przywożonych do Unii Europejskiej.

W artykule postawiono dwa ważne ograniczenia. Pierwszym jest ograniczenie analizy do produkcji roślinnej. Wynika to głównie z faktu, że Ukraina od czasu wejścia w życie DCFTA stała się jednym z ważniejszych dostawców produktów rolno-spożywczych do Unii Europejskiej, w tym również do Polski. Umowa DCFTA wpływa głównie poprzez stopniowe znoszenie ceł i barier pozataryfowych w handlu rolno-spożywczym oraz harmonizację norm i standardów. Liberalizacja ceł w dostępie do rynku UE miała miejsce w przypadku produktów najmniej wrażliwych. Porozumienie stworzyło podstawę dla otwarcia wspólnego europejskiego rynku na import towarów z Ukrainy oraz odwrotnie. W ciągu kilku lat obowiązywania układu wzrost eksportu z Ukrainy na rynek Unii Europejskiej wzrósł z zaledwie 1,5% do 4%.

Drugim ograniczeniem przedstawionych w artykule badań jest ograniczenie czasowe wynikające z dostępności danych pierwotnych. Ukraiński urząd statystyczny jeszcze nie opublikował danych późniejszych dla produkcji rolnej niż rok 2020, stąd cezura czasowa została postawiona na tej dacie.

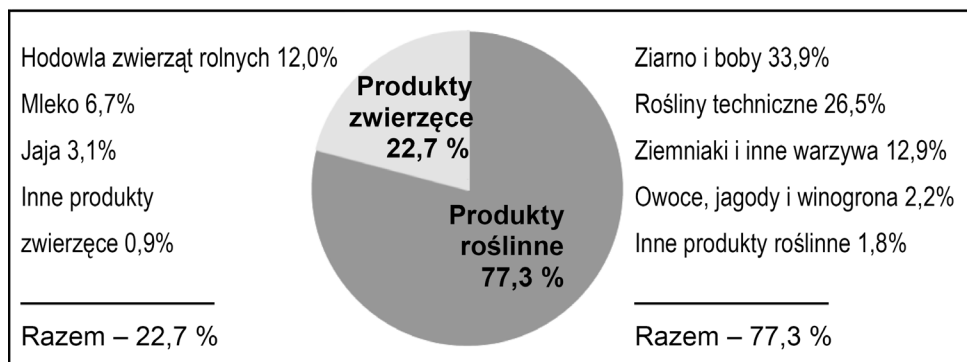
W pierwszej części artykułu analizie poddano determinanty rozwoju obszarów wiejskich. Druga część analizy skupia się na poszukiwaniu konstytutywnych elementów konkurencyjności tych obszarów. We wnioskach autorka prezentuje rekomendacje dotyczące dalszych strategicznych kierunków rozwoju. Artykuł ma na celu diagnozę przygotowania gospodarki Ukrainy do przyszłej akcesji do Unii Europejskiej i funkcjonowania w ramach wspólnej polityki rolnej.

Determinanty rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy

Rolnictwo jest ważnym strategicznym sektorem ukraińskiej gospodarki, który zapewnia Ukrainie bezpieczeństwo żywnościowe i daje istotną liczbę miejsc pracy. Jednocześnie rolnictwo zajmuje znaczące miejsce w tworzeniu produktu krajowego brutto. Warunkiem rozwoju przedsiębiorstw w sektorze rolnym jest system otwarty, umożliwiający swobodny obrót ziemią, sprzyjający atrakcyjności inwestycyjnej rolnictwa, a przede wszystkim zapewniający realizację prawa własności prywatnej wszystkim podmiotom stosunków agrarnych. Taki system umożliwia nawiązywanie relacji między rolnictwem Ukrainy a środowiskiem zewnętrznym, buduje swoisty łańcuch wzajemnych powiązań. Dlatego skuteczne funkcjonowanie przedsiębiorstw rolnych w otoczeniu rynkowym wymaga ich dostosowania do warunków zewnętrznych. W praktyce, dla osiągnięcia zwiększonego sukcesu na rynku, przedsiębiorstwa rolne powinny stosować plany strategiczne, w których powinny być uwzględnione cele biznesowe w powiązaniu z kosztami wynikającymi z produkcji, w celu osiągnięcia konkurencyjnych cen w stosunku do innych producentów (Gudym 2012).

Specyfiką rozwoju gospodarczego Ukrainy jest wyjątkowość potencjału przyrodniczego, surowcowego oraz wydajność zasobów ludzkich jako producenta produktów rolnych. W procesie produkcji i realizacji działań, przedsiębiorstwa rolne mają szereg cech, które wpływają na ich funkcjonowanie w gospodarce rynkowej. Biorąc pod uwagę cechy produkcji rolnej, należy zwrócić uwagę na fakt, że w tej dziedzinie ekonomiczny proces reprodukcji jest ściśle powiązany z naturalnym. Przejawia się to w tym, że efekty zarządzania w rolnictwie zależą zarówno od pracownika, jego szkolenia zawodowego, materialnego i technicznego wyposażenia przedsiębiorstwa, jak i od środowiska naturalnego. Na wydajność sektora rolnego znaczny wpływ mają czynniki naturalne, np. klimat oraz wykorzystanie zasobów naturalnych – ziemi, której istotność w produkcji rolnej jest zdeterminowana przez fakt, że ma ona określoną właściwość – naturalną płodność (Okhota 2018).

Rysunek 1. Rodzaje i struktura produkcji rolnej w Ukrainie w 2020 roku, %.

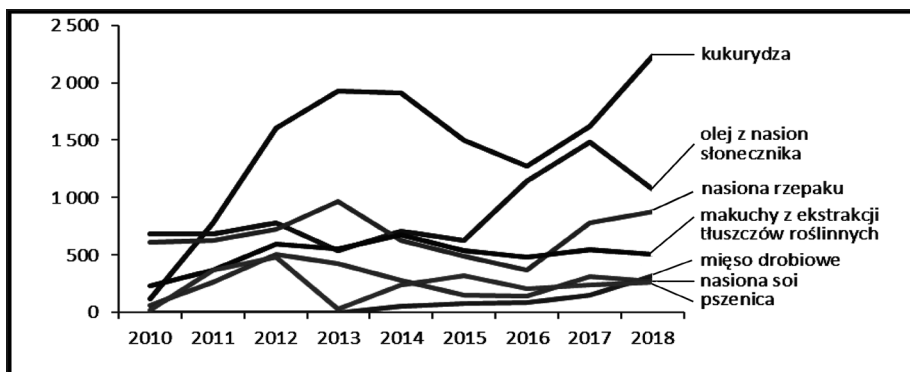

Źródło: Opacowanie własne na podstawie danych z publikacji Państwowej Służby Statystycznej Ukrainy: *Ukraine in figures 2020* (zob. Ukrstat 2021b: s. 27).

Powyższy rysunek wskazuje na dominację produkcji roślinnej w gospodarce rolnej Ukrainy, co wpłynęło także na przyjęcie takiego ograniczenia w prowadzonej analizie. Drugim argumentem przemawiającym za przyjętym ograniczeniem jest fakt, że (jak wynika z danych za 2020 r., zob.: Agribusiness of Ukraine 2022) w strukturze eksportu ukraińskiej produkcji spożywczej do Unii Europejskiej dominują produkty pochodzenia roślinnego oraz rośliny oleiste i tłuszcze roślinne. Najważniejsze eksportowane produkty rolnictwa to olej z nasion słonecznika, kukurydza oraz pszenica.

Poniżej Rys. 2 demonstruje, jak rozwijała się współpraca gospodarcza w tym zakresie między Ukrainą i Unią Europejską w latach 2010–2018.

Rysunek 2. Import głównych produktów rolno-spożywczych z Ukrainy do UE w latach 2010–2018 (w mln USD)

Źródło: opracowano na podstawie publikacji: *Rośnie eksport rolno-spożywczy z Ukrainy do Unii Europejskiej* (zob.: Tereszczuk 2019).

Korzystne położenie geograficzne Ukrainy pozwalające obniżyć koszty transportu determinuje rozwój gospodarki w kierunku ważnego producenta i eksportera zbóż i nasion oleistych. Udzielenie Ukrainie preferencji celnych przez Unię Europejską, wynikających z umowy DCFTA, wpłynęło na umocnienie pozycji ukraińskich produktów rolno-spożywczych na wspólnym rynku unijnym.

Analiza specjalizacji regionów Ukrainy w produkcji roślinnej pozwala wyróżnić regiony przodujące w produkcji roślinnej, a mianowicie: kijowski, żytomierski, chmielnicki, winnicki, odesski, chersoński, zaporoski, doniecki, sumski, poławski, dniewprowski.

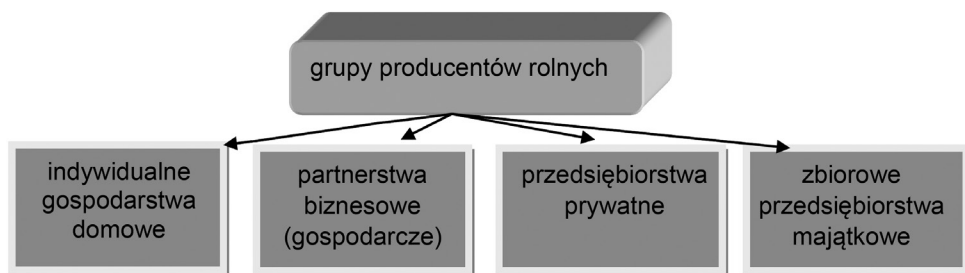
Od 1991 r. w Ukrainie trwa reforma rolna. Punktem zwrotnym było uchwalenie w dniu 31 marca 2020 r. ustawy o zniesieniu moratorium na sprzedaż gruntów rolnych, a także przyjęcie ustaw powiązanych, wdrażających reformę. Moratorium wprowadzone w 2001 r. blokowało pojawienie się tzw. latyfundiów, czyli obszarów rolnych skupowanych po niskich cenach i ich koncentracji w rękach nielicznych, wielkich biznesmenów, a także zubożenia rolników. W przyjętej w 2021 r. reformie pojawiło się jedynie ograniczenie areatu posiadanej przez jeden podmiot ziemi do 10 tys. ha.

Formy organizacyjne i prawne podmiotów gospodarczych w rolnictwie są zróżnicowane w zależności od regionu. W obowiązującym ustawodawstwie Ukrainy występują trzy rodzaje własności: państwowa, komunalna i prywatna. W zależności od formy własności, Kodeks handlowy Ukrainy przewiduje funkcjonowanie przedsiębiorstw, w tym rolniczych, następujących typów:

- prywatne przedsiębiorstwo działające na podstawie prywatnej własności obywateli lub podmiotu gospodarczego (podmiot prawny);
- przedsiębiorstwo, działanie na zasadzie zbiorowej własności;
- przedsiębiorstwo użyteczności publicznej, działające na podstawie własności komunalnej społeczności terytorialnej;
- przedsiębiorstwo państwowe, działające na podstawie własności państwowej;
- przedsiębiorstwo oparte na mieszanej formie własności (w oparciu o związki własności różnych form własności).

W sektorze rolnym można tworzyć i obsługiwać struktury przedsiębiorczości wszystkich powyższych typów o różnych formach organizacyjnych i prawnych. Ogólne i specjalne warunki ich tworzenia określa ustawodawstwo. W ostatnich latach udział podmiotów gospodarczych w rolnictwie stanowił około 4% ogólnej liczby podmiotów, przy czym zasadnicza część z nich to przedsiębiorstwa. W rolnictwie na Ukrainie istnieją cztery główne grupy producentów rolnych (zob. Rys. 3). (zob. szerzej: Ukraiński Klub Agrarnego Biznesu W/W/W; Ukrstat W/W/W).

Rysunek 3. Główne grupy producentów rolnych w Ukrainie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej <http://ucab.ua/ua> (Ukraiński Klub Agrarnego Biznesu W/W/W).

Każda z ww. grup producentów rolnych ma własne cechy, specyficzne warunki działania i inne perspektywy rozwoju:

- 1) *Indywidualne gospodarstwa domowe* (w tym przedsiębiorcy indywidualni) nie są podmiotami prawnymi i wytwarzają produkty rolne na własne potrzeby, a w mniejszym stopniu na sprzedaż.

Większe potacie ziemi zebrane w farmy mogą być tworzone wyłącznie przez obywateli ukraińskich, a ich działalność musi opierać się na pracy członków rodziny rolnika, chociaż dozwolone jest zatrudnianie pracowników.

- 2) *Przedsiębiorstwa prywatne* w rolnictwie są reprezentowane przez gospodarstwa rolne i prywatne przedsiębiorstwa rolnicze.

Prywatne przedsiębiorstwa rolnicze są podmiotami prawnymi działającymi na podstawie własności prywatnej i mogą być zakładane przez obywateli Ukrainy, a także przez cudzoziemców, bezpaństwowców i podmioty prawne.

- 3) *Zbiorowe przedsiębiorstwa majątkowe*, czyli różne formy spółdzielni, w Ukrainie mogą występować pod różnymi typami. Najczęściej są to spółdzielnie produkcyjne i usługowe.

Spółdzielnia produkcyjna jest tworzona wyłącznie przez osoby fizyczne do wspólnej produkcji lub innej działalności gospodarczej na podstawie ich obowiązkowego udziału w rynku pracy w celu uzyskania zysku. Natomiast spółdzielnia usługowa jest tworzona przez osoby fizyczne i/lub prawne w celu świadczenia usług głównie na rzecz członków spółdzielni, a także innych osób w celu prowadzenia działalności gospodarczej.

- 4) *Partnerstwa gospodarcze* mogą być tworzone przez partnerów krajowych lub zagranicznych, albo poprzez inwestycje zagraniczne. W sektorze rolnictwa partnerstwa gospodarcze są najczęstszą formą zarządzania w gospodarstwach. Są reprezentowane głównie w formie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek akcyjnych (zob. Ukraiński Klub Agrarnego Biznesu WWWW).

Biorąc pod uwagę wymienione formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw rolnych można stwierdzić, że pierwsze trzy rodzaje form organizacyjnych są bardziej typowe dla małych i średnich producentów rolnych. Najwięksi producenci rolni wybierają strukturę holdingową i udziały w światowych giełdach papierów wartościowych.

Mówiąc o osobliwościach funkcjonowania agrarnej przedsiębiorczości w warunkach rynkowych, należy zwrócić uwagę na analizę ekonomiczną i sposób reprezentacji podmiotów zarządzania profilem rolnym w ukraińskiej gospodarce. W Tabeli 1 zaprezentowano tendencję zmian zachodzących w strukturze zarządzania w rolnictwie w latach 2015–2019.

Tabela 1. Zmiana liczby przedsiębiorstw prowadzących działalność rolniczą w Ukrainie w latach 2015–2019 z uwzględnieniem struktury własności

	2015	2016	2017	2018	2019	Stosunek 2019/2015, [%]
Stowarzyszenia biznesowe	7721	8700	6967	7085	7276	94,2
Przedsiębiorstwa prywatne	3627	3752	3215	3299	3317	91,5
Spółdzielnie	596	738	448	502	589	98,8
Farmy	32303	33682	34137	35045	36183	112,0

Przedsiębiorstwa państwowe	241	222	199	189	182	75.5
Przedsiębiorstwa innych form zarządzania	891	603	592	563	501	56.2
Razem	45 379	47 697	45 558	46 683	48 048	105,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Statystycznyi zbirnyk „Silske gospodarstvo Ukrainy 2020”* (zob. Ukrstat 2021a).

Na podstawie przedstawionych powyżej danych można stwierdzić, że w strukturze własności w Ukrainie przeważają farmy. Ich liczba stale rośnie i jest niedościgniona przez pozostałe przedsiębiorstwa. Kolejne miejsca pod względem liczby występujących jednostek zajmują partnerstwa gospodarcze i przedsiębiorstwa prywatne. Po analizie liczby przedsiębiorstw rolnych w latach 2015–2019 (Tabela 1), należy podkreślić, że liczba przedsiębiorstw prywatnych w 2019 r. w porównaniu z 2015 r. zmniejszyła się o 8,5%. Największe zmiany zaszły w przedsiębiorstwach o innych formach zarządzania. Jest ich znikoma liczba i zmniejszyła się o ponad połowę. Podobnie nieznaczna liczba przedsiębiorstw państwowych uległa zmniejszeniu (o 24,5%). Konkludując, można powiedzieć, że liczba gospodarstw rolnych ogółem w analizowanym okresie ulegała zmianom, jednak w ostateczności w 2019 r. w porównaniu z 2015 r. ich liczba wzrosła o 5,9%.

Analizując opublikowane przez branżowy serwis *AgroPolit* i przedstawione w parlamencie dane dotyczące struktury gospodarstw rolnych (zob.: *Prezentovano strukturu...* 2019), należy wyciągnąć wnioski o stopniowej monopolizacji sektora. Podmioty posiadające mniej niż 1000 ha ziemi to 35,6 tys. gospodarstw, na które przypada łącznie 23% areалу rolnego. Natomiast 56% gruntów znajduje się pod kontrolą 4720 przedsiębiorstw o areale od 1 tys. do 10 tys. ha. Giganty – tzw. agroholidingi, o areale przekraczającym 10 tys. ha każdy, w liczbie azaledwie 182, zajmują niewiele ponad 21% ziemi rolnej.

Zwracając uwagę na obszar zajęty pod uprawy rolne, należy wskazać na jego znaczący przyrost w 2019 r. względem danych za 2017 r. o 0,8 mln ha. Według analizowanych danych za 2017 r. na obszarze 27,046 mln ha aktywnych było ponad 40 tys. przedsiębiorstw rolnych. W podziale na ww. trzy grupy pod względem wielkości posiadanego areалу: (a) gospodarstwa indywidualne zajmowały 8,1 mln ha, (b) agroholidingi posiadały w sumie 2,9 mln ha, natomiast (c) najwięksi posiadacze kontrolowali 18,9 mln ha. W 2019 r. ogółem liczba gospodarstw rolnych spadła do 38,45 tys., w tym liczba dużych farm, a agroholidingi zwiększyły powierzchnię upraw do 3,6 mln ha (*Prezentovano strukturu...* 2019).

Pomimo obiecującego rozwoju sektora rolnego w Ukrainie, warunki ogólnoswiatowe, panujące tendencje w gospodarce krajowej oraz warunki klimatyczne wpływają na produkcję rolną. Ponadto na rozwój sektora rolnego wpływ mają w szczególności:

- ogólnoswiatowy wzrost kosztów produkcji rolnej;
- problemy kadrowe wynikające głównie z braku wysokowykwalifikowanego personelu, pomimo faktu, że co piąty Ukrainiec pracuje w sektorze rolnym;
- trudności z finansowaniem – w tym zwłaszcza z modernizacją produkcji;

- degradacja gruntów rolnych (głównie poprzez ignorowanie zasad agrokultury, częste poprzestanie na monokulturze w rolnictwie) (*Nazvano TOP-5 problem... 2016*).

Według Ministerstwa Polityki Agrarnej, do 2015 r. w Ukrainie oficjalnie zarejestrowanych było 1125 spółdzielni, ale tylko 610 z nich działało. Największa liczba spółdzielni znajduje się w Iwano-Frankowsku (72), Czerkasach (67), Kijowie (58), Chersonie (46) i Tarnopolu (31). Wśród spółdzielni usługowych najczęstsze stowarzyszenia rolników na wspólne zbiory (146) i spółdzielnie mleczarskie (142). Również dobrze rozwinięte stowarzyszenia na rzecz wspólnej uprawy warzyw i owoców (79), spółdzielni mięsnych (51) i stowarzyszeń zbożowych (40).²

Rozwój gospodarki rolnej w Ukrainie może obejmować finansowanie zewnętrzne. Są to międzynarodowe fundusze i projekty, które mają wspierać proeuropejskie zmiany w Ukrainie. Mogą mieć postać finansowania bezpośrednio wykorzystanego zarówno przez spółdzielnie, jak i postać usług doradczych, czy dofinansowania działalności organizacji non-profit, prowadzących działalność edukacyjną i stymulującą rozwój spółdzielczości. Wskazana we wcześniejszych analizach dominacja producentów rolnych posiadających duże gospodarstwa ziemskie jest niekorzystna dla gospodarki i społeczeństwa Ukrainy. Wielcy posiadacze ziemscy dążą do uprzemysłowienia produkcji, wprowadzają daleko posuniętą mechanizację i automatyzację, prowadząc do wysokiego bezrobocia na terenach wiejskich. W rezultacie łączna liczba zatrudnionych w sektorze uprawy zmniejszyła się do 30 czerwca 2019 r. o 13%. Ponadto koncentrują się na wybranej produkcji rolnej, najczęściej na uprawie zbóż (54% areału), roślin przemysłowych (32%), produkcji pasz (6,2%), warzyw (6,5%) oraz owoców (0,8%). (Kozak 2020).

Według danych ukraińskiego urzędu statystycznego (zob.: Ukrstat WWW), w 2020 r. na pierwszym miejscu pod względem wielkości produkcji zajmowały uprawy zbóż i roślin strączkowych. W produkcji tej grupa gospodarstw rolnych o powierzchni do 1 tys. ha, stanowiąc 90,9% wszystkich jednostek produkcyjnych, wyprodukowała 34% rocznej produkcji. Dużo wyższą produktywność wykazują jednostki o większym areale, przykładowo grupa o powierzchni od 1 tys. do 3 tys. ha wyprodukowała 35,5%. Najwyższą produktywność wykazują przedsiębiorstwa powyżej 3 tys. ha. Produktem rolnym zajmującym drugie miejsce w statystykach za 2020 rok pod względem wielkości produkcji jest pszenica, a trzecim kukurydza.

Z tego powodu spółdzielnie jako alternatywna forma gospodarowania stała się narodową koncepcją rozwoju rolnictwa Ukrainy. Zgodnie z zasadami gospodarki rynkowej są one trzecią siłą wspólnie z gospodarstwami państwowymi i prywatnymi. Rozwój ruchu spółdzielczego w Ukrainie mógłby być siłą napędową zmian jakościowych nie tylko w sektorze agrarnym, ale także w całym kraju. Wymaga to jednak wspólnych wysiłków rolników indywidualnych, organizacji obywatelskich i przedstawicieli rządu.

Obwód Tarnopolski jest tradycyjnie uważany za region z dominującym rolnictwem. Będzie on przedmiotem dalszej analizy ze względu na fakt, że regionalna administracja państwowa w Tarnopolu wspiera ruch spółdzielczy. W ciągu trzech lat (2017–2019)

² Zob. szczegóły – <http://minagro.gov.ua>

w regionie utworzono 81 spółdzielni usług rolniczych. Jednocześnie należy zauważyć, że w 2018 r. utworzono rekordowe 38 nowych spółdzielni.³

Do producentów rolnych należą przedsiębiorstwa o wszelkich organizacyjnych i prawnych formach zarządzania. Grunty rolne stanowią około 76% wszystkich gruntów, w tym grunty orne wynoszą 856,4 tys. ha (81,8% gruntów ornych). Rolnictwo zapewnia ponad jedną czwartą produktu krajowego brutto regionu. Wystarczająca wilgotność, korzystny reżim temperaturowy i pokrywa glebowa stwarzają dogodne warunki do upraw rolnych w strefie leśno-stepowej, w szczególności pszenicy, jęczmienia, żyta, owsa, buraków cukrowych, ziemniaków, roślin warzywnych i paszowych w całym regionie; a w regionach południowych – uprawy owoców i jagód. Obwód produkuje 3,2% całej produkcji rolnej Ukrainy. W strukturze sektorowej rolnictwa czołowe miejsce zajmuje produkcja roślinna (Yarema, Zamora 2018).

Ogólnie rzecz biorąc, produkcja roślinna w sektorze rolnym w obwodzie tarnopolskim wynosi 76%, a produkcja zwierzęca 24%. W regionie w ciągu ostatnich 5 lat wielkość produkcji wzrosła o prawie 40%. W 2019 r. rolnicy zebrali 2622,3 tys. ton zboża, czyli o 173,76 tys. ton więcej niż w analogicznym okresie 2018 roku. Buraków cukrowych zebrano 1736,7 tys. ton, czyli o 75% więcej niż w ubiegłym roku. Zbiory soi wyniosły 208,9 tys. ton (+46,9 tys. ton do poziomu z 2018 r.). Uzyskano 234,2 tys. ton nasion słonecznika, co stanowi 157% w porównaniu z poziomem z poprzedniego roku (AgroPortal WWW).

Jeśli chodzi o strukturę organizacyjną, w obwodzie tarnopolskim przeważają przedsiębiorstwa prywatne, które są znacznie większe niż farmy. Jednocześnie występują duże gospodarstwa, w których indywidualni rolnicy posiadają grunty rolne o powierzchni 4 tys. hektarów i mają doskonale opracowaną technologię uprawy ziemi, a także produkcję zwierzęcą na wysokim poziomie.

Jednym z problemów, z jakimi borykają się małe gospodarstwa rolne, jest utrudniony dostęp do finansowania modernizacji produkcji rolnej (pożyczek rolnych). Dzieje się tak w sytuacji, kiedy rolnik złożył raport z minionego roku z zerowym saldem lub ujemnym. Żaden z banków nie udzieli wtedy pożyczki. To rodzi trudności w osiągnięciu płynności finansowej, pozyskaniu wsparcia finansowego na spłatę odsetek od wcześniej zaciągniętych pożyczek.

Należy dostrzec również pozytywny trend w rozwoju przemysłu przetwórczego w regionie. Rozwój odbywa się w dwóch kierunkach. Pierwszym z nich jest modernizacja i przywrócenie działalności przedsiębiorstw „zamrożonych” w ostatnich latach. Przykładem może być *Fabryka Mięsa Tarnopol*, zmodernizowana w 2016 r., firma *Agroprodservice* lub *Zarubinsky Alcohol Factory*. Drugim kierunkiem jest wprowadzenie nowych technologii przetwarzania i przechowywania owoców i warzyw, ponieważ rozwój ogrodnictwa i zbierania jagód spowodował konieczność budowy w regionie nowoczesnych pomieszczeń do przechowywania oraz chłodni dla warzyw i owoców. Na przykład, uruchomienie kompleksów chłodniczych i sortujących do przechowywania owoców i jagód w ilości 100 ton dziennie w FG „Gadz” i LLC „Ukraina”.⁴

³ Źródło danych – <http://dumay.org.ua/>

⁴ Zob. szczegóły – <http://www.oda.te.gov.ua>

W 2018 r. na Forum Inwestycyjnym Departamentu Rozwoju Rolno-Przemysłowego obwodu tarnopolskiego przedstawiono projekt zakładu przerobu nasion oleistych, ponieważ w regionie można uprawiać około 600 tys. ton roślin oleistych, które można przetwarzać i eksportować w postaci gotowych produktów.⁵

Obecnie wśród małych gospodarstw nabierają popularności gospodarstwa ekologiczne. Obwód tarnopolski ma znaczny potencjał w zakresie produkcji, konsumpcji krajowej i eksportu produktów ekologicznych. Obecnie w regionie jest już czterech certyfikowanych operatorów produkcji ekologicznej. Następujące spółdzielnie odnoszą największe sukcesy w swojej branży:

- „*Buchatskiy ekoprodukt*” – spółdzielnia mleczarska, która świadczy usługi w zakresie chłodzenia mleka i jego transportu do mleczarni. Spółdzielnia jest wzorowa i największa w regionie. W 2019 r. wyprodukowała 4 tysiące ton mleka;
- „*Fajna polana*” – świadczy usługi w zakresie produkcji malin. Obecnie buduje kompleks chłodni do mrożenia jagód o pojemności 3 ton dziennie z jednoczesnym przechowywaniem do 40 ton;
- „*Prezenty lanov*” – świadczy usługi w zakresie przetwarzania ziarna na mąkę i paszę;
- „*Szczedrij kraj*” – świadczy usługi suszenia sprzętu⁶.

W pionie administracyjnym rozwoju rolno-przemysłowego obwodu tarnopolskiego znajduje się inkubator przedsiębiorczości, który wspiera mieszkańców w zakładaniu własnej firmy, stworzeniu spółdzielni oraz w otrzymaniu wsparcia finansowego. Dla rozwoju spółdzielni w regionie istnieje wsparcie finansowe z budżetu regionalnego w formie rekompensaty w wysokości 80% do sprzętu zakupionego przez spółdzielnie rolnicze. W 2019 roku z budżetu regionalnego przeznaczono 3,5 mln hrywien. Indywidualnym rolnikom rekompensowane są koszty w wysokości 5 tysięcy hrywien za zakupione dojarki, chociaż ich rzeczywisty koszt jest wyższy i wynosi 6 tysięcy hrywien.⁷

Podsumowanie

Polityka rolna jest niezbędnym elementem polityki gospodarczej państwa, która opiera się na fakcie, że sektor rolny jest najważniejszy w sensie społecznym, dlatego konieczne jest zapewnienie stabilności przepływu produktów żywnościowych na rynek krajowy. Ostatnie czasy były niestabilne dla sektora rolnego w Ukrainie. Wzrosła zmienność cen, przy znacznych wahaniami cen produktów i inwestycji. Dlatego polityka rolna powinna odpowiadać nie tylko warunkom panującym na rynku krajowym, ale także uwzględniać potencjalne ryzyko zewnętrzne (rynek międzynarodowy). Rynki rolne są dotknięte zaburzeniami makroekonomicznymi – wybuchy chorób, niekorzystne zjawiska pogodowe, takie jak powodzie i susze. Te ostatnie stały się częstsze z powodu zmian klimatu. Teraz rolnicy są bardziej otwarci na zmiany rynkowe niż wcześniej, ponieważ polityka rolna stała się mniej związana z produkcją i cenami.

⁵ Zob. szczegóły – <http://www.oda.te.gov.ua>

⁶ Zob. szczegóły – <http://agroportal.ua>

⁷ Źródło danych – <http://www.oda.te.gov.ua>

Sytuacja poprawiła się dzięki podpisaniu układu o stowarzyszeniu Ukrainy z Unią Europejską. Wykorzystanie unijnych doświadczeń w polityce rolnej ma ogromne znaczenie dla procesu integracji Ukrainy.

Główne wyzwania stojące przed polityką rolną państwa to:

- sytuacja na rynku i zmiany preferencji konsumentów;
- środowisko handlu międzynarodowego (warunki na rynku światowym, konkurencja globalna);
- bezpieczeństwo biologiczne;
- obiektywne i subiektywne przeszkody w handlu produktami rolnymi spowodowane różnymi normami krajowymi, wymogami, presją polityczną itp.;
- infrastruktura (trasy transportowe, energia, inne obiekty techniczne);
- wykwalifikowana kadra kierownicza pracownicy, którzy ze swej strony wymagają stosowania nowoczesnych technologii;
- ochrona gleb, wody, lasów, innych zasobów roślinnych i zwierzęcych, ochrona różnorodności biologicznej.

W praktyce polityka rolna jest najczęściej wyrażana w różnorodnych środkach wspierających producentów produktów rolnych i żywności, w celu stworzenia dla nich korzystnych warunków zarówno na rynkach krajowych, jak i zagranicznych.

Obecnie w rolnictwie na Ukrainie ważne jest wspieranie głównych producentów produktów zwierzęcych i pracochłonnych sektorów upraw, a mianowicie uprawy warzyw, owoców i jagód.

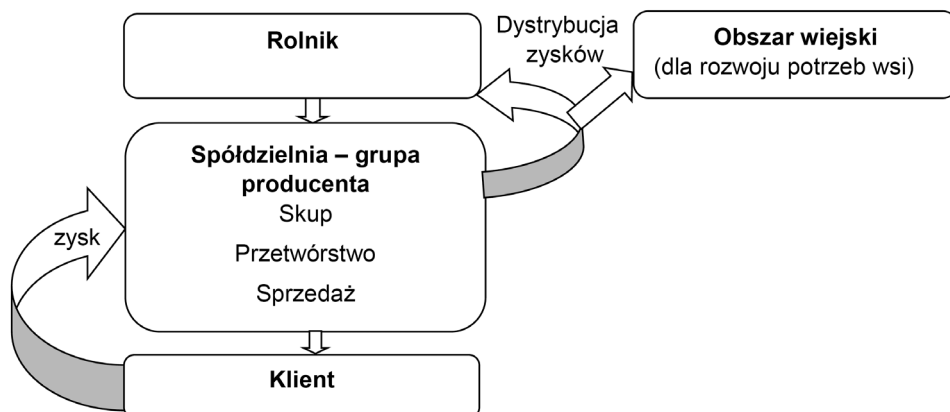
Stynny ukraiński ekonomista B.M. Danylyshyn uważał, że ukraińska polityka rolna powinna być ukierunkowana na wspieranie małych gospodarstw rodzinnych. Konieczne jest również wdrożenie ukierunkowanej polityki rozwoju obszarów wiejskich, mającej na celu zapewnienie przewagi konkurencyjnej tych obszarów, aby zapobiec odpływowi młodych ludzi ze wsi i zachęcić ich do pracy w sektorze rolnym, a także poprawić atrakcyjność tego sektora, przede wszystkim dla małych i średnich inwestorów.

Podstawowe zadania wspierające sferę agrarną:

- wsparcie małych producentów, gospodarstw i stowarzyszeń spółdzielczych, wprowadzenie narzędzi wspierających rozwój produkcji rolnej i finansowanie programu na rzecz efektywnego rozwoju hodowli zwierząt;
- stworzenie systemu wsparcia państwowego dla produkcji rolnej w celu pobudzenia producentów nastawionych nie na globalne, ale na lokalne rynki żywności, zachowanie programu preferencyjnego kredytowania i płatności bezpośrednich na głowę i jeden hektar;
- odrodzenie ruchu spółdzielczego na wsi, który pozwoli uwzględnić interesy wiejskich producentów towarów. Korporacje rolno-przemysłowe należy umieścić w takich warunkach, w których ekonomiczny efekt zostałby skierowany na rozwój lokalny;
- wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i tworzenie rozległej sieci turystyki wiejskiej (tzw. „zielonej”, agroturystyki), tworzenie korzystnych warunków dla życia i wzrostu dobrobytu ludności na podstawie najbardziej efektywnego wykorzystania dostępnego potencjału zasobów naturalnych (Danylyshyn 2013).

Ponieważ w ostatnich latach Ukraina opowiadała się za tworzeniem i rozwojem spółdzielni rolniczych, proponuje się następujący schemat rozwoju obszarów wiejskich (zob. Rys. 4).

Rysunek 4. Model rozwoju obszarów wiejskich Ukrainy

Źródło: opracowanie własne.

Głównym celem wdrożenia proponowanego modelu jest efekt społeczny, poprzez zwiększenie zatrudnienia i poprawę sytuacji finansowej grup producenckich (zwiększenie wypłacalności). Wynik tej działalności gospodarczej znajdzie odzwierciedlenie w tworzeniu warunków do zaspokajania podstawowych potrzeb i celów społecznych na wsi.

Podczas reformy administracyjnej w Ukrainie głównym zadaniem społeczności wiejskiej stało się racjonalne wykorzystywanie i rozwój istniejącego potencjału gospodarczego i naturalnego, opracowanie zestawu środków mających na celu stworzenie warunków do zmniejszenia odpływu młodzieży, poprzez tworzenie miejsc pracy i zwiększanie dochodów ludności wiejskiej. Polityka władz lokalnych ma na celu wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, przyciąganie inwestycji. Oczekuje się, że wprowadzenie proponowanego modelu poprawi standard życia mieszkańców wsi i efektywność działalności rolniczej.

Iryna Kostetska – doktor, *National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*. Dziedzina badań: planowanie strategiczne rozwoju obszarów wiejskich. Jest absolwentką *Programu Stypendialnego im. Lane'a Kirklanda* (rocznik: 2018–2019), studiowała w Polsce na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Iryna Kostetska – PhD, postdoctoral researcher, *National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*, Kyiv. Field of research: strategic planning of rural development. In academic year 2018–2019 she was a fellow of the *Lane Kirkland Scholarship Program* in Poland (Maria Curie-Skłodowska University).

➔ Bibliografia:

- AGRIBUSINESS OF UKRAINE (2022), *Agribusiness of Ukraine. 2020/2021 Infographic Report*, <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2021/> (20.02.2022).
- AGROPORTAL (W/W/W), <http://agroportal.ua> (10.02.2022)
- DANYLYSHYN Bohdan (2013), *Galuz', shcho pryvabliue ekonomiku Ukrainy*, GlavKom.
- GUDYM Kateryna M. (2012), *Napriamy rozvytku agropromyslovoho kompleksu Ukrainy v umovakh svitovoi intehtatsii*, „Visnyk DNU”, seria: Svitova ekonomika ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny, випуск 4, vol. 20, no. 10/2.
- KOZAK Michał (2020), *Ukraina stawia na latyfundia*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/ukraina-stawia-na-latyfundia/> (14.01.2020).
- MINISTRY OF AGRARIAN POLICY AND FOOD OF UKRAINE (W/W/W), <https://minagro.gov.ua/en> (10.02.2022)
- NAZVANO TOP-5 PROBLEM silskoho hospodarstva Ukrainy (2016), <https://news.finance.ua/ua/news/-/371151/nazvano-top-5-problem-silskogo-gospodarstva-ukrayiny> (12.03.2016).
- OKHOTA Yury (2018), *Entrepreneurship in the agrarian sector: The essence, organizational-legal form and other basic aspects*, «Efektyvna ekonomika», no. 3.
- PREZENTOVANO STRUKTURU vsikh silskohospodarskikh zemel' Ukrainy (2019), „AgroPolit”, <https://agropolit.com/news/14414-prezentovano-strukturu-vsikh-silskogospodarskikh-zemel-ukrayini> (04.12.2019).
- TERESZCZUK Mirosława (2019), *Rośnie eksport rolno-spożywczy z Ukrainy do Unii Europejskiej*, <https://agronomist.pl/artykuly/rosnie-eksport-rolno-spozywczy-z-ukrainy-do-unii-europejskiej-63a17> (10.09.2019)
- UKŁAD O STOWARZYSZENIU (2014) między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Ukrainą, z drugiej strony, Dz. U. UE L 161/3 z dnia 29.05.2014.
- UKRAINSKI KLUB AGRARNOGO BIZNESU (W/W/W), <http://ucab.ua/ua> (10.02.2022)
- UKRSTAT (W/W/W), *Grouping of enterprises by size of the harvested area of the main crops*, http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/grup_sg_pidpr/arch_grup_e.htm (10.02.2022)
- UKRSTAT (2021a), *Statystychnyi zbirnyk „Silske hospodarstvo Ukrainy 2020”*, Kyiv.
- UKRSTAT (2021b), *Ukraine in figures 2020*, http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20u.pdf (10.02.2022).
- YAREMA Liubov V., ZAMORA Oxana I. (2018), *The economic potential of agriculture in the Ternopil region and the possibility of its effective use*, „Naukovyj visnyk UzhNU”, seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 17, part 2, p. 153–157.